
DET EUROPEISKA UPPDRAGET ÄR ÄNNU INTE SLUTFÖRT

NILS ANDRÉN

EU-omröstningen höll på att bli de populistiska värstingarnas egen julafton. Det understryker att ja-sidans europeiska uppgifter ännu inte är avslutade.

Våra tre kandidatländer har nu alla tagit ställning till valet; ut i Europa - eller ut ur Europa? I Finland och Sverige blev det ut i Europa, tydligare i Finland än i Sverige. I Norge blev det nej. Den norska nej-majoriteten var lika knapp som den svenska ja-övervikten. Fem procent kan visserligen verka som en betryggande marginal för en demokratisk segrare. Ändå måste vi medge att det i Sverige var nära ögat. Så nära att det frestat en kompromisslös universitetslektor i Lund att överklaga valet på formella grunder.

Alla de nordiska folkomröstningarna bekräftar intrycken från tidigare referenda, särskilt om Maastricht-fördraget i Danmark och Frankrike. På många håll i Europa är opinionen starkt splittrad. Det bestyrks också av den brittiska regeringens kroniska, parlamentariska svårigheter i Europapolitiken. Slutsatsen måste

bli att Europaprojektet alltjämt saknar den solida förankring som kan garantera dess långsiktiga framgång.

Kampen inte slut

På vår hemmaplan är det en viktig, kanske den just nu viktigaste, slutsatsen att kampen för ett europeiskt Sverige inte är slut. Mycket återstår alltjämt för att stärka och fördjupa insikten om Europaprojektets betydelse. Därför får ja-rösterna och deras organisationer inte betrakta det europeiska uppdraget i Sverige som fullbordat. Det krävs fortsatt upplysning. Det är uppenbart att övergångsskedet måste medföra många kritiska irritationsmoment. Den alltjämt vitala och aggressiva nej-sidan - med vinklade förstoringsglas och ogenerad marknadsföring av populistiska skrönor - kommer säkert att utnyttja alla problem som dyker upp på Europavägen (vi kan kalla den "E-1994").

Efter omröstningen har flera av dess ledare inte visat några tecken på att vilja acceptera majoritetens demokratiska

NILS ANDRÉN är professor emeritus.

beslut som definitivt. Efter förlusten i den avgörande omröstningen rustar sig i alla fall nej-rörelsens "die hards" för att efter förmåga försvåra och sabotera medlemskapet. Varje argument från ja-sidan i debatten skall konstrueras som ett löfte, i hopp om att locka fram en ny svekdebatt. Det bör inte vara så svårt, eftersom media älskar debatter som å den allmänna opinionens vägnar ger dem rollerna som förhållningsledare, åklagare och domare.

Fredssystem

Den pedagogiska uppgiften är lika mycket nu som tidigare att inpränta skillnaden mellan väsentligt och oväsentligt i Europapolitiken. Omröstningen den 13 november gällde inte bara vår framtid som en framtidsinriktad industrination i Europa. Ännu högre värden stod på spel. Också ja-sidan såg och erkände riktigheten av olika negativa argument. Men inget av dem uppfattades som så viktigt att det kunde uppväga betydelsen av EU:s roll som europeiskt fredssystem och av att vår egen röst får påverka det nya Europa. Detta var och förblir de mest angelägna uppgifterna för oss, både som svenskar och européer.

Principiellt förskräckande

Men 46.8 procent av den svenska befolkningen delade inte denna uppfattning. Det finns all anledning att fundera över vad som hände och varför nej-sidan förblev så stark, eller om man så vill varför förmågan att skilja mellan väsentligt och oväsentligt var så svag.

Nej-sidans genomslag var både politiskt överraskande och principiellt förskräck-

ande. Det aktualiserar också frågan om hur vårt demokratiska system fungerar och borde fungera.

Saknar förtroende

Vi står uppenbarligen inför en krock mellan olika demokratiska principer eller definitioner. Om frågan hade lämnats åt den representativa demokratins organ, åt regering och riksdag, hade resultatet blivit ett annat. I valrörelsen skulle nej-opinionen ha disciplinerats av valets huvudfråga, som gällde regeringsmakten. Utslaget i europafrågan innebar uppenbarligen att nära hälften av svenska folket i dagens viktigaste fråga sade sig sakna förtroende för de ledare som det utsett två månader tidigare. Det är en klen tröst att i Norge majoriteten vände sig mot sin regerings europapolitik. En oundviklig fråga som kräver fortsatt analys, inte bara i Sverige, gäller om kollisionen mellan valutslag och folkomröstning måste uppfattas som tecken på en demokrati i kris.

Demagogiska hellögner

"Nej till Europa" spelade på rädslan för det annorlunda. Med skrämsel vinklade halvsanningar och demagogiska hellögner hetsade nej-sidans propagandister fram en rent populistisk opinionsrörelse. De som trodde att populismens genomslag i ny demokrati var en tillfällig olyckshändelse i lagomhetens Sverige har all anledning att tänka om. Det är en angelägen uppgift att klarlägga sammanhangen. Varför blev argumenten inför skrämselpropagandan inte effektivare? Vad gjorde de djupa leden av arbetare, arbetslösa kvinnor och pensionärer, till

aningslösa nej-röstare?

Några förklaringar kan anas eller läsas ut av opinionsundersökarens snabbanalyser efter folkomröstningen. Men i stort sett blir sambanden än så länge obestyrkta men kanske inte helt orimliga gissningar. I eftervalsdebatten har nej-sidans mest populistiska lokomotiv, med Per Gahrton och Birger Schlaug i spetsen, gjort gällande att nej-sidans nederlag berodde på att den hade mindre ekonomiska resurser än ja-sidan. Riktig eller oriktig är det knappast en övertygande förklaring. Det hade ny demokrati också i valet 1991, i jämförelse med de etablerade partierna.

Humor och glädje

Propagandamässigt har nej-sidan haft samma slags fördelar som en gång ny demokrati. Liksom ny demokrati kunde nej-sidan rida på medias notoriska intresse för den annorlunda utmanaren. Men det måste medges att ny demokrati hade en trumf. Den kryddade många gånger sina utmaningar med en humor och en glädje som helt saknades i nej-sidans domedagsförkunnelse. Å andra sidan vittnade ja-sidans affischerade påstående att det är "roligare att säga ja" om en fatal fantasilöshet som så när fått katastrofala konsekvenser...

Redan nu vågar vi nog konstatera att nej-sidan haft fördelar som sammanhängande med hur debatten fördes och redovisades. Nej-rörelsen kunde spela på medias fruktan att inte framstå som "opartiska" i sin information om fakta och åsikter. Kvantitativa "analyser" som sagt sig bevisa motsatsen måste ha försummat att registrera när nej-sidans över-

drifter har fått slagkraftigare rubriker än ja-sidans ofta alltför ineffektiva, lågmälda saklighet. Lågmäldhet är ett uppenbart handikapp i den moderna högtalardemokratin.

Höger-vänster mönstret

Vi som sagt ja till Europa insåg allvaret, nästan alltför sent. Därför kunde nej-rörelsen länge dirigera agendan för kampanjen. Det går inte bara att skylla på kampanjens yttre former. Delvis följer ja och nej-röstning det traditionella höger-vänster mönstret. Enligt Sören Holmbergs preliminära undersökning röstade inom den "klara" vänstern 69 procent nej, inom den likaledes "klara" högern endast 13 procent. Av arbetarna röstade 62 procent nej, bland tjänstemän och företagare omkring 25 procent. Hade kvinnorna fått bestämma hade svaret blivit nej, ungefär lika knappt som det nu blev ja. Bland kvinnorna uppvisade endast åldersgruppen över 64 år ja-majoritet. Bland män endast gruppen 18-21 år nej-majoritet.

Rent moderat

En intressant fråga för vidare analys är i vilken grad nej-röstandet var en reflex av vänsteropposition mot ett projekt som av många - trots den socialdemokratiska ledningens klara ja-ståndpunkter - ändå uppfattades som borgerligt, för att inte säga ett rent moderat. Trots protesterna under striden för folkomröstningen borde man redan nu kunna dra slutsatsen att risken för ett nej dessvärre hade varit betydligt större om Sverige alltjämt haft en borgerlig regering.

Propagandans styrka och mediernas vinklingar har inte varit det enda skälet till nej-sidans relativa framgång. Flera andra förklaringar är både möjliga och rimliga. En kan kallas den historiska traditionens tyngd. Flera generationer har matats med det hemmagjorda "axiomet" att EEC sedan EG, var en skum sammanlutning av NATO-stater, som det ädelt neutrala Sverige borde akta sig för. Erlanders "Metalltal" 1961 var en höjdpunkt i denna åsiktsdeformation. Tio år senare inpräntade Olof Palme samma axiom, efter en tid av tvekan, och förmodligen under den egna partiopinionens tyngd. Förevändningarna var dock helt andra. Axiomet om EG-medlemskapets oförenlighet med den svenska säkerhetspolitiken bestod ända till den berömda bisatsen i en finansiell regeringsproposition 1990.

Sverige åt svenskarna

Till EU-fiendernas vinklade osanningar hörde bland annat argumentet att den svenska "suveräniteten" är hotad. Den fick inte läggas i händerna på "byråkraterna i Bryssel". Än mindre på Vatikanen. Sverige åt svenskarna. Sådana förenklade argument kan tjäna som påminnelse om att nej-anhängare i kampanjens tidigare skede även använde den extrema rasismens lagstridiga förströelsemetoder.

Att rationellt bemöta experternas analys av suveränitetsproblemet låg inte i nej-fanatikernas intresse. Den har inpräntat skillnaderna mellan formell och faktisk suveränitet: ingen stat, inte ens den mäktigaste, kan agera utan hänsyn till

andra. Kompromiss, konsten att ta och ge, är all demokratis kärna. Ingen kan diktera besluten. Ingen får till slut helt igenom sin vilja. Varje fungerande pluralistiskt beslutssystem bygger på kompromisser. Det gäller både i Stockholm och Washington, Bryssel och Strasbourg.

Underkastade

Medlemskapet innebär formell delegering uppåt av den formella beslutanderätten i vissa frågor. Men endast marginellt i jämförelse med det beroende som redan ligger i EES-avtalet. En grundlagsändring har för framtiden legaliserat dessa inskränkningar. Om folkomröstningen hade tvingat oss att stå utanför EU, skulle vi ändå förblivit underkastade andras överenskommelser, men utan rätt att påverka deras innehåll. Man behöver inte vara rousseauan för att inse att vi genom ja-beslutet har ökat vår faktiska suveränitet. Som medlem har vi nu i realiteten tagit tillbaka den beslutanderätt som vi genom EES-avtalet skrev bort som pris för ekonomiska fördelar. I EU delar vi beslutanderätten på samma villkor som alla andra, med alla andra medlemmar. Vi kan också utnyttja vår del i beslutanderätten genom att i koalitioner med likasinnade medlemsstater påverka utvecklingen enligt våra egna ideal.

Förhindra inbördeskrig

Viktigast av allt förblir att EU i grunden är ett fredsprojekt, ett instrument för att inom överskådlig tid, helst för alltid, förhindra de europeiska inbördeskrigen. Detta argument har uppenbarligen sak-

nats - och utestängts - i nej-sidans värdesystem eller världsbild. De har orubbligt stött sig på och propagerat för en föräldrad officiell uppfattning. Varken historien eller samtidsutvecklingen har kunnat påverka nej-sidan. 75 år efter första världskriget och 50 år efter det andra, glesnar det bland de minnesgodare politiker, opinionsbildare och väljande medborgare.

Den ekonomiska vägen

Vi talar gärna om solidaritet som den svenska utrikespolitikens ledstjärna. Ytterst är det detta som EU-processen handlar om. När de politiska försöken på 1950-talet att "ena" Europa, att skapa en ny solidaritet mellan gamla fiender, misslyckats, valde de europeiska pionjäreorna den ekonomiska vägen: ett nätverk av ekonomiska band skulle hindra gamla rivaler att på nytt börja nya krig mot varandra.

Neutralitetens koja

Försoningen över Rhenfloden har förverkligats. Nu står den europeiska integrationen, trots bakslagen i Bosnien, inför nya och kanske större utmaningar: att skapa stabila, långsiktigt fredliga relationer över Wisla, Dnjestr och Dnjepr. Ytterst gäller det därmed att lösa också Sveriges historiska, säkerhetspolitiska problem. Då får vi inte ligga och kura i den gamla neutralitetens koja. Det gjorde bland annat de nej-anhängare som i kampanjens slutskede argumenterade mot svenskt EU-medlemskap därför att Sverige inte skulle kunna påverka WEU:s kärnvapenpolitik. Om nu WEU

verkligen har en kärnvapenpolitik, vilket är ett högst tvivelaktigt påstående, hade det väl snarare varit ett argument för att söka sig till både EU och WEU och utnyttja vår rätt till inflytande - tillsammans med likasinnade småstater. Pappersorganisationen WEU har av ledande nej-sägande socialdemokrater utmålats som en brutal och aggressiv militärmakt. Den socialdemokratiska regeringen är betydligt klokare då den förebådar svenskt observatörsskap i WEU.

Egen dynamik

Västförsvaret är alltjämt NATO och de nationella försvaren. Det ändras inte av villkorliga framtidsdrömmar i Maastrichtfördraget.

Vi har, ofta med mycket blandade känslor observerat hur det europeiska fredsprojektets viktigaste redskap, den ekonomiska integrationen, har fått sin egen dynamik. Den har, som vi väl vet, också lett till många både korvröda och snusbruna småaktigheter. Dessa uttryck för byråkratisk kläffingrighet innebär påtagliga risker. De kan väcka kritiska reaktioner och därigenom motverka sitt eget syfte, att bygga upp en gemenskap. Vår egen EU-debatt kan tas som ett varnande exempel.

Okynnesinterventioner

Medvetenheten om riskerna har i EU verksamt bidragit till närhets- eller subsidiaritetsprincipen. I tillämpningen borde denna leda till en hel del okynnesinterventioner inom EU kan återföras till medlemsstaternas egen lagstiftning. I

grunden ligger det i alla berörda staters intresse. Detta är viktigt, om EU inte skall undergräva sin egen ställning bland sina medlemmar. Ju starkare EU:s politiskt-federala drag, desto mindre borde behovet bli av att framtvinga sammanhållning med absurda ekonomiska detaljregler. Som medlemmar i EU kan vi nu verka för en rimligare balans mellan beslutsnivåerna, för att närhetsprincipen förverkligas på ett sätt som stärker utvecklingen av det europeiska fredsprojektet.

Nationell manifestation

Rationella argument av detta slag ham-

rades på olika sätt in i debatten inför den 13 november. Många accepterade deras riktighet. Valresultatet visar dock att alltför många tog sin näring ur nej-propagandans stora sophög av oväsentligheter. Folkomröstningen borde ha blivit en mera samlad, upplyst nationell manifestation både för Europa och för vår egen framtidstro. Med stödet från stora skaror av både vilseledda och vettskrämda väljare höll den på att istället bli de populistiska värstingarnas egen julafton! Bara nästan men ändå alltför nära.

Det understryker att ja-sidans europeiska uppgift ännu inte är avslutad.